

ВІДЕНСЬКИЙ АРБИТРАЖ І ЙОГО НАСЛІДКИ ДЛЯ ПІДКАРПАТТЯ. ПОЗИЦІЯ ВЕЛИКИХ ДЕРЖАВ ЄВРОПИ

Жовтень 1938 року проходив у складних умовах переговорів між Угорщиною і Чехословаччиною, з одного боку, та між Угорщиною, Італією і Францією, з другого боку. Інквілі угорська дипломатія зорієнтована була в Париж та Лондон, щоб визначити як ставиться Англія і Франція до вимог Угорщини і Польщі щодо Чехословаччини.

Чехословацько-угорські переговори затягувались. Сторони довгий час домовлялися про склад делегацій для переговорів, про місце проведення зустрічей. Наприкінці жовтня 1938 року майже всі питання для двохсторонньої зустрічі було обговорено, але жодна сторона не поспішала з визначенням терміну [1]. Позиція Чехословаччини була ясною: вона добре знала обстановку, вимоги Угорщини, і їй не хотілося втрачати нові території в Словаччині і Закарпатті. Мова знову йшла про життя важливі для Чехословаччини регіони Південної Словаччини і про Підкарпатську Русь [2].

В міжнародних колах в той час паралельно обговорювалися шляхи задоволення вимог як Угорщини, так і Польщі щодо Чехословаччини, які безпосередньо зачіпали інтереси Підкарпатської Русі. Перший шлях - це розв'язання конфлікту шляхом переговорів і задоволення вимог усіх сторін (підкреслено - автор.), то є і Чехословаччини. Цей шлях Чехословаччина прагнула віддалити, побоювалась його. У жовтні 1938 року уже друга республіка шукала все ж захисту в Англії та Франції. Саме вони виступали гарантами нових післямюнхенських кордонів Чехословаччини, але, як свідчать численні факти захисту з їхнього боку вона не відчувала [3]. Спроба нової адміністрації Чехословаччини активізувати позицію Англії та Франції, заручитися їх підтримкою бажаного не давали. Англо-французькі кола продовжували проводити політику змову з Німеччиною. Аналіз джерел свідчить, що кожна сторона вела переговори з Берліном таємно одна від одної. Інтереси Чехословаччини їх цікавили менше всього [4].

Нову позицію в питанні Чехословаччини займала Німеччина. Суть цієї позиції - готувати умови для повного захоплення Чехословаччини, чи більшості її територій, стримувати пориви угорців і поляків, але не віддаляти їх від себе. Гітлер тримав курс на

Схід, але пролягав він через Чехословаччину і Польщу. Угорська поспішність щодо Чехословаччини не подобалася в Берліні [5].

Інший шлях розв'язання чехословацької проблеми проповідували і політики Будапешту. Не чекаючи переговорів з Чехословаччиною, вони відстоювали необхідність військового нападу на сусідню країну і "визволення історичних земель Угорщини", серед яких було і Закарпаття. Для цього розроблявся вже 6 жовтня 1938 року план спільних військових дій Угорщини і Польщі, допомоги їм з боку Італії [6]. Поляки готові були, як свідчать донесення із Варшави до 10 жовтня 1938 року, направити "солдат діючої армії", передягнених у цивільну службу в Русинську область, в напрямку Мукачєва і Ужгорода. В інших районах будуть діяти окремі польські патрульні частини. Поляки почнуть діяти, поки угорці розгорнуть бойові операції [7].

Із Риму 14 жовтня 1938 року повідомили, що Муссоліні віддав розпорядження на першу угорську вимогу направити в Будапешт потрібну кількість літаків і передати Угорщині - потрібну кількість інших "військових матеріалів" [8]. Позиція Італії була ясна і в Будапешті високо цінили це.

Не розв'язаним залишалося питання про поведінку Югославії та Румунії на випадок негайного нападу Угорщини на Чехословаччину. Відомо, що Югославія і Румунія були союзниками Чехословаччини по Малій Антанті. То було на початку та в середині 30-х років [9]. Наприкінці 30-х років обстановка змінилася. Югославія почала шукати шляхи до Берліна, особливо після аншлосу Австрії, а Румунія гострила зуби на східні райони Закарпаття, де проживала частина румунського населення і також дивилася на те, як розцінять ці плани в Німеччині. Польща запевняла правителів Угорщини, що за дії Румунії вона бере відповідальність на себе, а з Югославією рекомендувала домовлятися як із сусідньою країною.

Отже, в міжнародних колах обговорювались два шляхи розв'язання питання з Чехословаччиною. До збройного конфлікту Німеччина ще не була готова і війну Угорщини проти Чехословаччини не підтримувала. Посол Угорщини в Берліні Д.Стояї - один із прихильників Гітлера і його агент по угорським справам, 15 жовтня 1938 року інформував міністра закордонних справ К.Каня, що мав бесіду з Герінгом про угорське питання. Він проявив розуміння угорських домагань, і висловив рішуче переконання: "Угорщина і без війни поверне собі її історичні території, в тому числі Закарпатську

Україну" [10]. Угорцям, на думку Герінга потрібно більш рішуче домогтися своїх територій.

Уже 3 жовтня 1938 року міністр закордонних справ Угорщини К.Каня передав ноту уряду Чехословаччини, в якій запропонував почати переговори про повернення частини територій Південної Словаччини і Підкарпатської Русі через три дні - 6 жовтня в Комарно. Угорський міністр закордонних справ вимагав негайно провести в Чехословаччині такі заходи: звільнити з порем усіх осіб угорської національності; демобілізувати усіх солдат угорської національності; в кожному населеному пункті створити місцеві загони для охорони життя і майна населення. В ноті далі пропонувалося, щоб з метою готовності повернути Угорщині її "історичні землі" дозволити ввести в ряд міст угорські війська. Такими містами угорці бачили Комарно, де намічалася вести переговори, Баранів, або Іпольшаг, Шаторальїтайґрей в Південній Словаччині та Чергово і Чоп в Підкарпатській Русі [11]. Переговори між Чехословаччиною і Угорщиною походили інтенсивно. Чехословаччина виявила готовність дозволити ввести угорські війська не в п'ять міст, а кожного у два - Шаторальїтайґрей і Іпольшаг [12].

Вияткову активність у проведенні переговорів виявили Італія і Польща. Польські дипломати тиснули на Берлін вимагати від Чехословаччини проведення переговорів. Вони рекомендували віддати Угорщині південну Словаччину, заселену угорцями, і все Закарпаття. Проти цього протестувала лише Румунія [13].

В таких умовах угорці 9 жовтня 1938 року пішли на переговори з Чехословаччиною в Комарно. Делегацію Угорщини очолював міністр закордонних справ К.Каня, а Чехословаччини - його колега К.Крофта. У складі делегацій були різні спеціалісти: політики, військові, економісти, демографи, соціологи. Переговори проходили при закритих дверях і в пресу потрапляло мало відомостей. Судячи за даними літератури, переговори продовжувались чотири дні з 9 до 13 жовтня 1938 року. В перший же день угорська делегація висунули свої вимоги. Вони просто драгували чехословаків. Серед вимог були такі: негайне повернення Угорщині областей з угорським населенням; проведення плебісциту в районах із змішаним населенням; надання права на самовизначення іншим національностям Словаччини і Підкарпатської Русі. Ці умови дуже здивували чехословацьку делегацію на чолі з міністром закордонних справ К.Крофтою. Уже з першого дня зав'язалися гострі дебати. Чехословацькі представники виявляли готовність віддати Угорщині території, заселені угорцями,

але не погоджувалися на проведення плебісциту на територіях із змішаним населенням. Вони прекрасно розуміли, що угорці мали велику агентуру і в Словаччині, і в Підкарпатській Русі й можуть одержати перемогу. Далі чехословацька делегація пропонувала брати за основу перепис населення 1921 року, а угорці пропонували спиратися на перепис 1910 року, бо тоді в умовах мадяризації кількість угорського населення в містах і селах дуже перебільшувалася [14].

Особливі заперечення викликала вимога угорської делегації надати право на самовизначення всім іншим національностям Словаччини і Закарпаття. Це вже було грубим втручанням у внутрішні справи Чехословаччини. Висуваючи цей пункт, угорські дипломати розраховували на те, що їм вдасться з допомогою своєї агентури "добровільно приєднати" до Угорщини всю Словаччину і Підкарпатську Русь.

Лише 12 жовтня 1938 року чехословацька делегація дала обґрунтовану відповідь на кожну з угорських вимог. Угорців це не задовільняло і наступного дня, 13 жовтня 1938 року угорська делегація перервала переговори [15].

Того ж дня регент Угорщини Горті направив листа чотирьом державам - учасникам Мюнхенської конференції, в якому повідомляв, що угорсько-чехословацькі переговори в Комарно результатів не дали. Всю вину за зрив переговорів угорський регент поклав на уряд Чехословаччини [16]. В листі відмічалось: "Угорська делегація зробила все, щоб мирним шляхом привести в життя рішення Мюнхенської конференції". Але чехословацька делегація висунула такі вимоги, які Угорщина не може прийняти. В листі Горті пропонувалося скликати конференцію чотирьох держав і розглянути питання про вимоги Угорщини до Чехословаччини. Угорці натякали і на те, що готуватимуться до збройного розв'язання конфлікту [17]. І вже 14 жовтня 1938 року уряд схвалив рішення про проведення часткової мобілізації з метою "посилення воєнної безпеки Угорщини" [18]. В документі зазначалось, що Угорщина повинна зміцнювати свою безпеку і діяти спільно з своїми союзниками.

У цей же час угорські політики активізували діяльність по всіх дипломатичних каналах, інформуючи уряди різних країн Європи, особливо Німеччини, Італії та Польщі про обстановку, яка склалася навколо угорсько-чехословацьких відносин. Уже 14 жовтня начальник канцелярії міністерства закордонних справ Угорщини І.Чакі повідомляв із Риму, що Муссоліні прийняв його і мав бесіду, яка

тривала дві години. Вислухавши інформацію про переговори в Комарно, Муссоліні без вагань заявив, що необхідно провести ряд заходів. По-перше вимагати негайного скликання конференції чотирьох держав, бо двохсторонні переговори безперспективні. Визначення вирішення цього питання може лише ускладнити обстановку в Центральній Європі. Далі Муссоліні вважав за доцільне, щоб Угорщина провела часткову мобілізацію, зумовлену "загрожуваною позицією Чехословаччини" [19]. Мобілізація послужить потім самооборони Угорщини. Про ці дії потрібно повідомити, сказав Муссоліні, "уряди великих держав", сусідів Угорщини і польський уряд [20].

У бесіді з Чакі керівник Італії давав угорцям ряд порад. Він переконував їх, що не потрібно боятися ні Югославії, ні Румунії, бо вони не наважаться виступити проти Угорщини. "Поведінка цих країн, - заявив Муссоліні, - повністю залежить від точки зору Німеччини" [21]. Не потрібно боятися і франко-англійського втручання. Якщо вони протестуватимуть проти мобілізації в Угорщині, то уряд заявить про готовність роззброїти армію, якщо Чехословаччина зробить такий же крок [22]. Конференцію чотирьох держав розгляду угорських вимог щодо Чехословаччини пропонувалося провести в 20-х числах в місті Генуї.

Представник Угорщини в Німеччині Д.Стояї за дорученням свого уряду відвідав Герінга й інформував його про стан чехословацько-угорських переговорів. Угорський дипломат заявив, що оскільки переговори зірвалися, то Угорщина готова розв'язати конфлікт з допомогою війни. Герінг погодився, що переговори зірвалися, але ідею нападу на Чехословаччину не підтримав. Він заявив, що Угорщина і "без війни поверне свої території" [23]. Герінг схвалив ідею скликання нової конференції, але чіткої відповіді на це питання не давав. Він пообіцяв дати вказівку німецькій пресі виступити в захист угорських вимог щодо Чехословаччини. Сама Угорщина також мусить настоювати на своєму. Позицію Німеччини в питанні Підкарпатської Русі визначив у основних рисах директор політичного департаменту. Він рекомендував задовільнити мінімальні угорські вимоги, а на решті території створити незалежну Карпато-українську державу, яка без підтримки ззовні не зможе існувати. Тут було б створене ядро "для великої України". При цих умовах кількасот українців у Радянському Союзі, Польщі та Румунії стануть "національними меншинами" [24]. Німеччина використовувала

"закарпатську карту" в своїх інтересах, притягти ще більше до себе Угорщину, подкловати Польщу і накинати комут на Україну.

Протягом двох тижнів угорські дипломати вели переговори про скликання нової конференції по чехословацько-угорському конфлікті. Якщо дипломати прагнули схилити уряди країн Європи до необхідності скликання конференції, то спеціалісти ділили території, на картах проводили лінії розмежувань, визначали нові кордони. 22 жовтня 1938 року угорський посол із Берліна Д.Стояї повідомив, що Геринг немає нічого проти вимог Угорщини щодо "Русинської території" і спільного польсько-угорського кордону. Відносно Південної та Східної Словаччини також все вияснилось - Кошіці мали переходити до Угорщини. Спірним залишалось питання про Братиславу. Геринг не погоджувався з тим, щоб передати Братиславу угорцям [25].

На переговори в Берліні їхали і делегації від Словаччини і Підкарпатської Русі, які вже мали автономні статуси і території, яких стосувалися ці питання. Делегацію Словаччини очолив прем'єр уряду Й.Тісо, а закарпатську - член уряду, міністр Е.Бачинський. Обидва вони були і членами федерального уряду Чехословаччини [26]. Прийняв їх міністр закордонних справ Німеччини Й.Ріббентроп. Представник Словаччини заявив, що вони хочуть жити в складі Чехословаччини і не мають наміру давати угорцям ні одного села чи міста, заселених словаками. Е.Бачинський відстоював інтереси карпато-русинів. Він доводив, Ріббентропу, що угорці претендують на ряд чисто українських поселень - Тросник, Ардів, Чоп, Теково, Гетеня, Шаланки і т.д. Німецький міністр погодився з тим, що коли такі села є, то Угорщина не може претендувати на них. Далі Е.Бачинський просив вимагати від угорців дати права Карпатській Русі використовувати залізницю Мукачєво-Батьово, Чоп-Сєвлюш. Це життєво важливе для економіки Підкарпатської Русі. Й.Ріббентроп запевняв Е.Бачинського в тому, що "німецький народ відчуває якнайтепліші симпатії до русинів, але практично нічого не допоміг" [27]. Німеччина підтримувала вимоги Угорщини.

В ході переговорів виникло непорозуміння також відносно міст Ужгорода і Мукачєва. Міністр закордонних справ Угорщини К.Каня доручив послу в Італії Ф.Віллані роз'яснити уряду Італії непорозуміння навколо міст Ужгорода та Мукачєва. В ході німецько-угорських переговорів Ріббентроп так зрозумів суть угорських вимог, що вони обмежуються Ужгородом і Мукачєвом. Угорський дипломат роз'яснював, що це неправильне розуміння угорських вимог.

Угорщина хоче присвоїти "всі історичні землі" в Карпатах, і просить Італію підтримувати це перед урядом Німеччини [28], який неохоче йде на зустріч угорцям. Німеччина побоювалась, що Чехословаччина відмовиться від нового арбітражу, а тоді необхідно буде вступати в війну [29]. Німеччина не була готова до такого перебігу подій.

Якщо Італія зайняла чітку позицію і підтримувала скликання нової конференції, то Німеччина не поспішала з висновками. Угорським керівникам довелося ще багато попрацювати, щоб схилити Гітлера повністю на свій бік. На зустрічі прем'єр міністра Угорщини Дарані і Гітлера в Мюнхені 15 жовтня 1938 року останній кинув докір угорцям за те, що у них немає послідовності в чехословацькій політиці. Вони, мовляв, не підтримують усі німецькі дії проти Чехословаччини [30]. Якщо б Угорщина в кінці вересня 1938 року рішуче виступила проти Чехословаччини, почала б воєнні дії, то мала б одержати всю Словаччину і Підкарпатську Русь, а тепер уже потрібно пристосовуватись до обставин. Коли Німеччина діяла рішуче, то Угорщина не наважувалася на таке [31]. Дарані благав Гітлера, переконував його в тому, що Угорщина завжди підтримує німецькі дії щодо Чехословаччини. Дарані пообіцяв Гітлеру встановити ще щільніший зв'язок з країнами "осі Берлін-Рим" і приєднатися до антикомінтернівського пакту [32]. Саме в ці дні було чітко вироблено ставлення Німеччини до угорських вимог щодо Чехословаччини. Вона одержувала південні райони, заселені угорцями, Словаччина стає незалежною, а Закарпаття одержить автономію [33].

Спиралочись на джерела, можна дати чітку відповідь на питання про позицію урядів Франції та Англії. Французький посол в Будапешті заявив, що чехословацько-угорський спір немає потреби переносити на конференцію чотирьох. Відомо, що Франція є союзницею Чехословаччини. Одного разу вона вже підвела чехів. Мова йде про Мюнхен. На цей раз, підкреслив дипломат, "Франція змушена буде стати на бік чехів" [34]. Позицію Франції, на думку посла, підтримує і Англія. Отже, конференція може піти не на користь угорців.

І дійсно Англія зайняла проугорську позицію. Чемберлен 28 жовтня 1938 року дав відповідь на листа М.Горті, в якому заявив, що повністю підтримує вимоги Угорщини передати всі території, заселені угорцями [35]. Англічани вважали Закарпатську Україну більше угорською, ніж чехословацькою і схильні були підтримати думку про передачу цих земель Угорщині. Зрештою, чіткої позиції з цього питання в англійських політиків не було. Англія залишала вирішення цих питань за Німеччиною [36].

Тим часом в Лондоні з'явилася нова ідея: чехословацько-угорський спір розглянути на конференції країн "осі Берлін-Рим". Отже, Англія не проти арбітражу, але пропонує новий склад арбітрів - Німеччину й Італію [37]. На такій конференції успіх угорщин забезпечений.

Цікаво, що в цих умовах Угорщина все більше надії покладала саме на Італію. Угорський дипломат Ф.Віллані із Риму доносив в Будапешт, де вже знали про те, що Німеччина дала згоду на арбітраж двох країн і призначила місце і час - це м. Відень, середа 2 листопада 1938 року. Граф Чіано мав вилетіти в Рим уже 31 жовтня, в понеділок, щоб задалегідь обговорити все з Ріббентропом. Для Чіано потрібні були конкретні угорські вимоги щодо Чехословаччини. Ф.Віллані просив направити спеціальним рейсом в Рим усі карти розмежування чехословацько-угорського кордону і спеціаліста, який би добре знав "географічні, етнічні та економічні особливості спірних територій" [38]. Уже в неділю, в другій половині дня, необхідно все передати і роз'яснити Чіано. Він не забув нагадати, що граф Чіано просив усе тримати в строгому секреті [39].

В ході німецько-італійських переговорів утрясалися всі питання вирішення угорсько-чехословацьких суперечностей. Ріббентроп переказував Муссоліні і Чіано, що на дальшому етапі міжнародних відносин Угорщині не потрібно віддавати все Закарпаття. Він підтримував думку, що в Карпатах доцільно зберегти "автономну Підкарпатську Русь" [40].

Проти етнографічного принципу вирішення спірних питань рішуче виступили провідні угорські політики. Так, колишній міністр внутрішніх справ М.Козма, якого Горті призначив керівником диверсійних груп, що діяли в Закарпатті, заявив: "Угорщина зацікавлена не тільки в поверненні території Чехословаччини, заселених угорцями, але має потребу в усьому Закарпатті, щоб шляхом цього приєднання встановити спільний угорсько-польський кордон." [41]. В Будапешті почали засуджувати всіх, хто схилився до застосування "етнографічного принципу" при розгляді чехословацько-угорських суперечностей. "Для нас, угорців, важливим є не "етнографічний принцип", який задовільняє Німеччину, а "ідея святого Іштвана" про велику Угорщину, про її керівну роль в Дунайському басейні" [42]. Угорський політик рішуче засудив тих, хто вважає, що Угорщина "не має права на захоплення Русинської області (тобто Закарпаття - ІГ.), оскільки вона не заселена угорцями" [43]. Він всіляко доводив, що русини майже протягом тисячі років перебували в складі

Угорщини і лише Трианон відірвав їх від "святостефанської корони". Відірвати має бути угорським. Карпатські гори - це природний кордон Угорщини "від східних вян" [44]. Крім того, твердили в Будапешті, в Підкарпатській Русі "великі безпорядки", зростає вплив комуністів, а тому Угорщина покликана стати там "стабілізуючим фактором" [45].

У цих складних умовах 2 листопада 1938 року у Відні зібралися представники двох країн - Італії та Німеччини і провели новий арбітраж. Присутні були і міністри закордонних справ Угорщини і Чехословаччини, але активної ролі в роботі конференції не брали. Арбітри Чіано і Ріббентроп вирішили відірвати від Чехословаччини південні райони Словаччини і Закарпаття загальною площею 12 тис. кв. км з населенням 972 тис. чоловік. На території Закарпаття угорці відірвали до рук південні райони з містами Мукачеве, Берегово з населенням 173,2 тис. чоловік, серед них 40 чисто українських сіл. Автономна Підкарпатська Русь втратила основні промислові підприємства, транспортну мережу, практично була не життєдатною [46]. Віденським арбітражем Гітлер завдав нового і дуже сильного удару Чехословаччині загалом, яка на той час була уже федеративною державою. Наближався її кінець.

Методи дій арбітрів були явно тенденційними. Вони брали за основу перепис населення 1910 року, бо проживало на той час більше 90% угорців, тому все віддавали Угорщині. Але за тим же переписом в Мукачеві на околицях проживало в 1910 році 56,3% українського населення і лише 18% угорців, в Ужгороді тоді ж проживало всього 26% угорців, але міста ці проти прийнятого правила були віддані Угорщині [47]. Справедливо говорив секретар Закарпатського крайкому КПЧ О.Борканюк, що віденські арбітри залишили Карпатській Україні "одну голодуючу Верховину, без міст, без залізниць, без доріг, відірвану від останнього світу" [48].

У зв'язку з проведенням Віденського арбітражу уряд Карпатської України звернувся з Маніфестом до населення краю, підписаним А.Волошином. Відірвання споконвічних наших земель, говориться в Маніфесті, - є ударом проти нас, це зранило нашу Батьківщину. Але народ настане на коліна, а збере сили і будуватиме нове життя. "Єдність нашого народу, - говориться далі в Маніфесті - спокій і порядок стануть найвищою запорукою скорого розвитку нашої держави" [49]. В Маніфесті також говориться, що в Карпатській Україні діють "агенти чужих інтересів" і застрашують нас, що в "обкромній землі не зможемо жити". Так можуть говорити лише

відверті вороги, які прагнуть захопити всі наші землі [50]. Але Карпатська Україна живе і житиме.

Уряди Англії та Франції не протидіяли цьому новому акту агресії Німеччини, Італії та Угорщини проти Чехословаччини. Вони виступали як гаранті нових кордонів, що встановлювалися після Мюнхена, але коли фашисти порушили кордони, то робили вигляд наче нічого не відбулося. Чехословацькі правителі погодилися з рішенням Віденського арбітражу. Радянський Союз залишався єдиною країною, яка вказувала на незаконність дій урядів Німеччини та Італії, засуджував загарбницьку політику Угорщини. Робилося це, правда, дуже не послідовно, бо СРСР шукав шляхів для зближення з Угорщиною. В чехословацько-радянських відносинах у кінці 1938 року наступило похолодання, викликане початком зближення СРСР із Німеччиною і втратою Чехословаччиною колишньої своєї ваги в міжнародному житті.

Чехословаччина кінця 1938 - початку 1939 років поступово занепадала, її правителі йшли вже на нові поступки гітлерівцям. Для підризу сили Чехословаччини Гітлер уміло використовував словацьких і закарпатських фашистів. Угорщина в цих умовах готувалася до повного захоплення Закарпаття.

Із наведеного фактичного матеріалу можна зробити кілька важливих висновків.

По-перше, в умовах загострення політичної кризи в Європі в кінці 30-х років все більше погіршувалося міжнародне становище Чехословаччини, бо її загрожувала агресія фашистської Німеччини. У зв'язку з активізацією обговорення в дипломатичних колах питання про Чехословаччину висплавали і все гостріше ставилися проблеми і про долю її складових частин - Словаччини і Підкарпатської Русі. Особливу увагу привертала доля Підкарпатської Русі, яка володіла Карпатським перевалом - воротами на Схід, через які приходили в Європу східні віяння. Політичні кола все частіше погоджували, що через Карпатські перевали в Центральну Європу проникають із Росії "ідеї більшовизму", а тому закликали укріпити їх, віддати в надійні руки. Доля Підкарпатської Русі вирішувалася великими державами, в першу чергу Німеччиною та Італією в тісному зв'язку з долею Чехословаччини.

По-друге, захоплення Гітлером в березні 1939 року Австрії було "впадним молотом" для зосередження уваги Гітлера навколо Чехословаччини, в якій проживало понад 3 мільйони німців. Гітлер використав це для грубого втручання у внутрішні справи

Чехословаччини, звинувачуючи її в тому, що німців дуже вигнобляють. Німецьким фашистам допомагали гейнлейнівці - соратники Гітлера, його агентура в Чехословаччині. Разом з претензією на Чехословаччину зазіралася й Угорщина, яка претендувала на Словаччину і Підкарпатську Русь. Вітаючи Гітлера з приєднанням Австрії, Горті зазначив, що Версаль обділив не лише Німеччину, але й Угорщину. Остання теж домагається перегляду умов Версаля і повернення відірваних від неї земель, в тому числі і Підкарпатської Русі.

Якщо в березні 1938 року була вирішена Гітлером доля Австрії, то 29-30 вересня вирішено доля Чехословаччини. Чотири арбітри - Гітлер, Мусоліні, Даладьє і Чемберлен - відібрали від Чехословаччини життєво важливі регіони Судет і передали Німеччині. Мюнхен був не лише німецькою перемогою, але й перемогою угорською. Саме тут було визнано законність угорських домагань до Чехословаччини. І норми було визначено - протягом трьох місяців шляхом переговорів Чехословаччина і Угорщина повинні розв'язати це питання.

Як свідчать наукова література і джерела переговорів нічого не дали і Угорщина домоглася нового арбітражу, який проходив у Відні 2 листопада 1938 року, і де суддями виступали Ріббентроп і Чіано. Від Чехословаччини, яка на той час уже стала федерацією, відібрали життєво важливі території південної Словаччини і Підкарпатської Русі. Це був другий великий удар по Чехословаччині, який дуже погіршив становище і Підкарпатської Русі. Угорщина зайняла найбагатші райони з містами Ужгород, Мукачево, Берегово і не лише угорські поселення, але й більше 40 українських. Всі основні залізничні вузли потрапили до рук угорців. Столицю Підкарпатської Русі, яка з початку грудня 1938 року офіційно почала називатися Карпатською Україною перенесли з Ужгорода до Хуста.

Угорців і Віденський арбітраж не задовільнив. Вони прагнули загарбати все Закарпаття. Мали тут сильну агентуру. Їх домагання підтримувала Італія, Німеччина і Польща. На частину території Закарпаття претендувала і Румунія. Великі держави Європи Англія і Франція, які виступали гарантами нових кордонів Чехословаччини, рішучих дій в її захист, а значить і в захист Закарпаття не вживали. Вони пішли на зговір з Берліном і забули за своїх союзників. Радянський Союз хоч і засуджував Мюнхенську змову і Віденський арбітраж, але рішуче не протидіяв агресорам.

Недалекоглядну політику проводили правлячі кола Чехословаччини. Замість організації оборони країни, а народ

продемонстрував готовність дати відсіч фашистам, вони йшли на зговір з гітлерівцями, сильно вірили союзникам Франції та Англії, недооцінювали можливої допомоги СРСР.

1. Адам М. Загарбання Закарпаття гортистською Угорщиною // Українсько-угорські історичні зв'язки. – К., 1964. – С. 83.
2. Пушкаш А.И. Венгрия во второй мировой войне. – Внешняя политика Венгрии (1938-1944). – М., 1963. – С. 43.
3. Внешняя политика Чехословакии 1918-1939. Сборник статей под редакцией В.Сояка. – М., 1959. – С. 552-558.
4. Документы и материалы кануна второй мировой войны. – Т. Шю – М., 1945. – С. 724-736; 752-754.
5. Там же. – Т. II. – С. 175-176.
6. Венгрия и вторая мировая война. Секретные дипломатические документы из истории кануна и периода войны. – М., 1962. – С. 112-114.
7. Там же. – С. 113.
8. Там же. – С. 115.
9. Внешняя политика Чехословакии 1918-1939. – С. 265-269; 416-418.
10. Венгрия и вторая мировая война. – С. 115.
11. Magyarország 1938. – október 4; Венгрия и вторая мировая война. – С. 111.
12. Pesti Hírlap. – 1938. – október 10.
13. Пушкаш А.И. Венгрия во второй мировой войне. – Внешняя политика Венгрии (1938-1944). – С. 45.
14. Там же. – С. 46.
15. Pesti Hírlap. – 1938. – október 15.
16. OL. Magyar Távirati Iroda. – 1938. – október 15.
17. Pbidem.
18. Magyar Nemzet. – 1938. – október 15.
19. Венгрия и вторая мировая война. – С. 114.
20. Там же.
21. Там же.
22. Там же.
23. Там же. – С. 115.
24. Див.: Сливка Ю.Ю. Підступи міжнародної реакції на Закарпатті. – Львів, 1986. – С. 25.
25. OL. Magyar Távirati Iroda. – 1938. – október 24; Венгрия и вторая мировая война. – С. 116.

26. Стерчо П. Карпато-українська держава. – Львів, 1994. – С. 167-169.
27. Там же – С. 167-169.
28. Венгрия и вторая мировая война. – С. 116.
29. Там же. – С. 117.
30. Ránki G. Adatok a magyar Kulpolitikához a Csehszlovákia elleni agresszió idején (1937-1939) // Századok. – 1959. – 1. sz. – 147. old.
31. Documents of German Foreign Policy 1918-1945. – Vol. IV. – London, 1951. – P. 73-74.
32. Пушкаш А.И. Венгрия во второй мировой войне. – Внешняя политика Венгрии. – С. 48.
33. Там же. – С. 49.
34. Венгрия и вторая мировая война. – С. 116.
35. Pesti Hírlap. – 1938. – október 28.
36. Пушкаш А.И. Названа праця. – С. 52.
37. Documents of British Foreign Policy. 1919-1939. – Vol. IV. – P. 201-202.
38. Венгрия и вторая мировая война. – С. 118.
39. Там же.
40. Documents of German Foreign Policy. – Vol. II. – P. 632.
41. OL. Kozma Miklós Iratai. – 1938. – Res. pol. 235. – 712 lap.
42. Венгрия во второй мировой войне. – С. 119.
43. Там же.
44. OL. Kozma Miklós Iratai. – 1938. – Res. pol. 233. – 26 lap.
45. Pbid., Magyar Távirati Iroda. – 1938. – október 29.
46. Болдизжар М.М. Закарпаття між двома світовими війнами. – Ужгород, 1993. – С. 100-102.
47. Довганич О., Пашкуй З., Троян М. Закарпаття в роки війни. – Ужгород, 1990. – С. 16.
48. Там же.
49. Волошин А. Твори. – Ужгород, 1995. – С. 375.
50. Там же.